

זבונין

(Zbaszyn). עיר בפולין, לפני המלחמה בפלך פוזנן, על גבול גרמניה. מנובמבר 1938 עד אוגוסט 1939 היה שם מחנה ליהודים שגורשו מגרמניה. ב-1938 ישבו בז' 5,400 נפש, מהם 360 גרמנים ו-52 יהודים. ערב יום 27 באוקטובר 1938 החלו שלטונות גרמניה לעצור יהודים אזרחי פולין המתגוררים ברייך כדי לגרשם לפולין. הסיבה המיידית לכך היתה צו של משרד הפנים הפולני מיום 6 באוקטובר 1938 בדבר בדיקה ואישור של דרכוני אזרחי פולין השוהים מחוצה לה. נאמר כי דרכונים שלא יחודש תוקפם עד 29 באוקטובר 1938, לא ניתן יהיה להשתמש בהם כדי לחזור לפולין.

על-פי דין-וחשבון של הקונסוליה הפולנית באופלן (Oppeln; היום אופולה Opole) היתה המשטרה הגרמנית מביאה לבתי היהודים צווי גירוש בלילה; המיועד לגירוש חייב היה להתלבש מהר ומיד הובל לגבול הפולני ואולץ לחצות את הגבול בצורה בלתי-חוקית. למגורשים לא ניתנה אפשרות להסדיר את ענייניהם, להעביר את מפעליהם וכדומה. כאשר הגיעו לגבול היו המלווים הגרמנים יורים לעיתים באוויר, והדבר הגביר את חרדתם של המגורשים וגרם להם לאבד חפצים ולהיפצע במנוסה מבוהלת.

הגירושים הקיפו את כול גרמניה, ואולם, המשטרה נהגה באופן שונה במקומות שונים. לרוב גורשו ראשי המשפחות, אך לעיתים גם הנשים והילדים. המגורשים הוסעו ברכבות לגבול הפולני, לרוב בקרבת ז' וביטום (Bytom). על-פי אומדני הגרמנים גורשו קרוב ל-17,000 נפש, ואולם, המספר המדויק אינו ידוע. השלטונות הפולניים הופתעו מהגירושים. כמה קונסולים (בפרנקפורט על המיין) המליצו לציית לצווים, אחרים הגישו למגורשים סיוע בדרכים שונות. הקונסול הפולני בליפסק (Lipsk), פליקס חיצ'בסקי, איפשר למועמדים לגירוש כניסה לבניין ולגן הקונסוליה, ובכך שיבש, לפי הערכת המשטרה הגרמנית, את גירושם של כמחצית היהודים הפולנים שהיו בליפסק.

על סמך נתונים מקומיים של שלטונות פולין מ-28 ומ-29 באוקטובר 1938, גורשו למחוז ז' כ-6,100 נפש. מתוך נתונים ממקורות שונים, ניתן לאמוד את מספר המגורשים שעברו דרך ז' בכ-10,000 נפש. רובם גורשו ברכבות, ואולם, קבוצות גדולות גורשו ברגל ואולצו במכות לחצות את גבול פולין.

בין המגורשים היו קשישים שמתו בגירוש והיו מקרי התאבדויות. רבים נשלחו מז' לבתי-חולים.

בין המגורשים היתה משפחת גרינשפן מהנובר. בנקמה ירה בנם, הרשל גרינשפן, בדיפלומט גרמני בפריס, והדבר היה עילה ל'ליל הבדולח'.

המגורשים הורשו לקחת עמם רק עשרה מרקים לנפש. הם לא הורשו לקחת כול דברי-ערך או ניירות-ערך, ולפיכך התקשו להגיע למקומות בפנים פולין.

בימים הראשונים לגירוש עצרה המשטרה הפולנית קבוצות שעברו באופן בלתי-חוקי את הגבול ולעיתים אילצה אותם לשוב לגרמניה, בעיקר אזרחים גרמנים שהיו בין המגורשים. תחילה הוחזקו רוב המגורשים שעברו את הגבול ליד ז' בקרבת מקום חציית הגבול, ואחר-כך הובלו לז'. חלק מהמגורשים הגיע לפנים פולין, לרבים לא היה לאן ללכת. הם התמקמו בתחנת הרכבת, במגרש סמוך וברחובות. כבר בתחילת הגירוש העמידו השלטונות המקומיים לרשותם קסרקטינים נטושים (שלפני-כן היו ארוות).

עד 31 באוקטובר 1938 רשמה המשטרה בז' 5,799 מגורשים. אותו יום אסרו השלטונות המרכזיים יציאת מגורשים אחרים מהעיר, זאת בתקווה שריכוז המגורשים בקרבת הגבול ילחץ על הגרמנים לפתוח במשא-ומתן ויקל את שיבת המגורשים לבתיהם בגרמניה בתום השיחות, אם יוכתרו, כמצופה, בהצלחה.

בימים הראשונים נענו תושבי ז' לקריאת ראש העירייה וסיפקו למגורשים מים חמים ומעט מזון. ב-30 באוקטובר 1938 אחר-הצהריים הגיע סיוע מורשה, ששלחו עמנואל רינגלבלום, יצחק גיטרמן וה'ג'וינט'; כעבור כמה ימים, ב-4 בנובמבר 1938, הקימו רינגלבלום, גיטרמן וה'ג'וינט' את ה'וועד (היהודי) הכללי לסיוע לפליטים יהודים מגרמניה לפולין'. גם בז' הוקם ועד עזרה, ובראשו בעל טחנת קמח יהודי, גז'בובסקי. המגורשים שוכנו בקסרקטינים ובמבנים של טחנת הקמח, וכ-1,500 נפש מצאו מיקלט בדירות פרטיות. את ההוצאות כיסה ועד העזרה.

החזקת המגורשים בז' היתה בבחינת פגיעה בזכויות האזרח שלהם ועוררה מחאה. אחדים הצליחו לצאת למרות המשטרה, ונעזרו, בין השאר, בתושבים מקומיים. ואולם, השלטונות הפולניים ראו בהסדר פתרון זמני בלבד, וכאשר התמשך המשא-ומתן עם הגרמנים, החלו שלטונות פולין לתת אישורי יציאה, ובסוף נובמבר 1938 החליטו לחסל בהדרגה את המחנה. אותה עת היו במחנה כ-4,000 נפש.

היוצאים פנו למשפחות ולמכרים בפולין. קהילות יהודיות רבות סייעו בידיהם. אחדים היגרו לאחר שקיבלו את האשרות הדרושות, חלק מהנוער פנו למחנות 'הכשרה' של 'החלוץ'.

את הוצאות אחזקת המחנה בז' כיסו ועד כלל-פולני, שתמכו בו ועדים מקומיים (2.8 מיליוני זלוטי) וה'ג'וינט (700,000 זלוטי). בקרב המגורשים הוקמה רשת עניפה של מוסדות, הודות לשיתוף-פעולה של ה'ג'וינט' עם הוועד, שבראש המשלחת שלו עמד רינגלבלום, שדאגה לצרכי המגורשים ותמכה חלקית במשרדים בז' שלא יכלו לעמוד במשימות הרבות. את המחנה ניהל משרד ראשי, ולידו פעלו משרדים לאספקה, לשיכון, לחוק, למידע, לרישום, להגירה, לדואר ולתעסוקה, ומחלקות ילדים, תרבות, לנדסמנשפטים (Landsmannschaften), סעד, בריאות, ביקורת, בית-משפט כבוד ואפסנאות. הוקם בית-חולים עם 50 מיטות, מירפאות שיניים ומירפאת עזרה ראשונה. הוקמו בתי-מלאכה, קורסים

מקצועיים וחוגי לשון והוראת ילדים, וכן קבוצות ספורט, והן קיימו משחקים עם ספורטאים מז'.

במכתב מיום 6 בדצמבר 1939 לחברו בניו-יורק, ההיסטוריון רפאל מהלר, מתאר ד"ר רינגלבלום את תקופת עבודתו בז':

'... אין בי לא הכוח ולא הסבלנות לתאר לך כל שעבר עלינו בז'. בכל אופן נדמה לי כי גירוש כה פראי, נטול רחמים, כגירוש גרמניה לא ידע אי פעם קיבוץ יהודי...

במשך 5 שבועות הללו, אנחנו (כלומר, בימים הראשונים גיטרמן, גינסברג ואני, ואחרי 10 ימים אני וגינסברג) הקימונו עיירה שלמה עם מחלקות לאספקה, אשפוז, סדנות נגרים, חייטים, סנדלרים, ספרים, מחלקה משפטית, מחלקת הגירה ודואר עצמי (עם 53 מועסקים), משרד-סעד, בית-דין של בוררים, ועדת-סדר, שירות בקרה גלוי וחשאי, שירות ניקיון, שירות סניטרי מסועף וכו'. נוסף על 10-15 האנשים מפולין מועסקים כמעט 500 פליטים מגרמניה בכל הסעיפים הללו, שמניתי אותם לעיל. החשוב הוא, שאין כאן הרגשה של מקבלים ונותנים. הפליטים רואים בנו אחים החשים לעזרה בשעה של מצוקה ואסון. כמעט בכל התפקידים האחראים נושאים הפליטים. בינינו ובין הפליטים שוררים היחסים הלבביים והידידותיים ביותר... פותחה כאן פעולה תרבותית. הדבר הראשון שהנהגנו אותו הוא הדיבור ביידיש. זה הפך במחנה ממש לאופנה. ארגנו קורסים לפולנית, שבהם משתתפים כמעט 200 איש, מוקמים גם קורסים אחרים. יש כמה אולמי-קריאה, ספרייה; האלמנטים הדתיים ארגנו תלמוד-תורה, יש קונצרטים ופעילה מקהלה...'

(השואה בתיעוד, עמ' 101-102).

המשא-ומתן בין הפולנים לגרמנים ארך עד 24 בינואר 1939, ואז נחתם הסכם המאפשר למגורשים, עד 100 בעת ובעונה אחת, לחזור זמנית לגרמניה כדי להסדיר את ענייניהם האישיים ולחסל את רכושם. את הכסף היה עליהם להפקיד בחשבון חסום בגרמניה, וממנו לא ניתן למעשה למשוך כספים. מצד שני איפשרה ממשלת פולין יציאתן של משפחות המגורשים לפולין. סידור העניינים הכרוכים בכך ארך עד לקיץ 1939, וקרוב לוודאי שמספר קטן של מגורשים נמצא זמנית בגרמניה עוד ב-1 בספטמבר 1939, יום פרוץ המלחמה.